

Дафина Генова

ЗА НЯКОИ АСПЕКТИ НА ПРАГМАТИЧНАТА ИЗВОДИМОСТ

Предмет на изследване в тази статия е изводимостта (inferencing) в процеса на комуникация от гледна точка на интерпретирането на изказа и на дискурса.

Термина изводимост използваме в по-широк смисъл от смисъла, вложен в него в логиката, и под него разбираме онези аспекти на значението, които са различни от значението, прикрепено към дадена лингвистична форма или структура, т. е. под изводимост разбираме прагматична изводимост. Това е пропозицията или множеството от пропозиции, които се извеждат: 1) от онова, което се казва (значението, което граматиката приписва на лингвистичната форма); 2) от схващанията и знанията ни за света и 3) от начина на употреба на езика. Основната разлика между изводимостта при интерпретирането на изказа и различните изчисления в логиката е тази, че в логиката всички предпоставки са дадени експлицитно, докато при интерпретацията на изказа някои от предпоставките имат имплицитен характер и се възстановяват от слушащия. Изводимостта в логиката означава дедукция или изводимост по необходимост, чиято истинност се запазва във всякакъв контекст, докато в процеса на комуникация изводимостта е изводимост по значение и/или е резултат на обществени стандарти за употреба на езика, улесняващи общуването, каквито са например принципите, дефинирани от Грайс, и е в силна зависимост от контекста. Изводимостта при интерпретацията на изказа има според някои автори¹ също дедуктивен характер, тъй като при даден дискурс слушащият прави дедуктивно умозаклучение на базата на определено множество от предпоставки. Друг е въпросът, че се възстановяват различни предпоставки от различни слушащи при различни случаи на употреба на един и същ дискурс в зависимост от контекста на ситуацията. Освен това не може да се говори за правила или алгоритъм при този вид изводимост, а за степен на достоверност на умозаклучението, зависеща от степента на достоверност на предпоставките. Изводимостта в случая се дефинира и от психологическа гледна точка и се разглежда като способността на

съзнанието да извършва изчислителни операции при обработването на постъпващата в съзнанието езикова и друга информация.

Разликата между това, което казваме, и онова, което разбираме, както и понятията, с които се обяснява известна част от тази разлика, ще бъдат представени най-вече от две гледни точки — теорията на Грайс² и теорията на Спърбър и Уилсън³, тъй като тези автори имат водещо значение в англоезичната литература по прагматика на езика в рамките на понятията импликатура и експликатура. Правим уговорката също така, че някои от примерите в статията, въпреки че са превод от английски (когато са превод, това изрично се посочва), илюстрират и съответните явления в българския книжовен език, тъй като при превода от един език на друг значението се запазва (според принципа на преводимостта). Освен това ние изхождаме от твърдението, че значението има когнитивна същност и универсален характер, но в отделните езици се реализира в различни синтактични структури⁴.

Основно понятие в процеса на комуникация, съответно при интерпретацията на изказа, е понятието интенция, използвано за първи път от Грайс⁵, а по-късно и от Стросън⁶. Какво има предвид Грайс под това понятие? Преди всичко факта, че в процеса на комуникация говорещият комуникира повече и често пъти различно от значението на онова, което казва. В този смисъл различаваме значение на говорещия и значение на изречението, като случаите, в които значението на говорещия съвпада изцяло със значението на изречението, са по-скоро изключение, отколкото правило. В процеса на комуникация също така говорещият има целта и намерението (интенцията) да накара слушащия да мисли или да извърши определено действие, като кара слушащия да разпознае тази интенция. Как слушащият разпознава интенцията на говорещия? Като взема предвид не само значението на изказа, но и като приема за даденост известно ниво на имплицитност при общуването, което води до разлика между значението на изказа и онова, което се комуникира от него в даден контекст. Слушащият взема предвид и определени механизми и стандарти на общуване. Твърди се, че детето научава не само език, с който да общува с останалите, но и различните механизми и стандарти на общуване, изразени преди всичко в разговорната реч. При иронията например разликата между това, което се казва (значението, прикрепено конвенционално към лингвистичната форма или значението на изречението), и онова, което се комуникира (значението, което говорещият влага с употребата на дадено изречение или значението на говорещия), е толкова голяма, че се предава точно обратното значение на онова, което е прикрепено конвенционално към лингвистичната форма. Ето и пример, който илюстрира разликата между значението на изречението и значението на говорещия:

Става горещо тук.

Говорещият може да вложи различно значение в това изказано изречение в зависимост от контекста на ситуацията. С него може да се опише един факт от действителността, където интенцията на говорещия ще бъде да накара слушащия да вярва в това, което казва. Интенцията на говорещия с употребата на това изречение може да бъде да накара слушащия да отвори прозореца, или пък с тази употреба говорещият може да съобщи намерението си да напусне стаята. Употребено метафорично, изречението ще значи също нещо различно от значението, прикрепено конвенционално към неговата лингвистична форма. Ето какви са по-конкретно възможните комуникативни значения спрямо значението на това изречение: казваме *Става горещо тук*, интерпретираме *Отвори прозореца!*; казваме *Става горещо тук*, интерпретираме *Искам да изляза на балкона*; казваме *Става горещо тук*, разбираме *Разговорът става доста разгорещен*, което е пак метафора. При метафоричната употреба на горното изречение едва ли може да се намери буквално изречение, което да предава значението на тази метафора-изречение, тъй като много често метафора се използва там, където нещата не могат да се опишат с буквална употреба на езика.

Нека да видим каква е интенцията на говорещия спрямо едно повествователно изречение, например *Бях на море това лято*, според Стросън (примерът е наш).

Говорещият има интенцията:

- (а) изказът му *Бях на море това лято* да накара слушащия да вярва, че говорещият е бил на море последното лято;
- (б) слушащият да разпознае интенцията (а);
- (в) разпознаването от слушащия на интенцията (а) да бъде част от основанието слушащият да вярва в това, което говорещият съобщава. Виждаме, че интенцията на говорещия е сложно понятие, състоящо се от няколко стъпки, включващо в еднаква степен както говорещия, така и слушащия — понятие, което стои в основата на всеки акт на езиково общуване.

Според Грайс, за да се разбере едно изказано изречение, не трябва просто да се знаят значенията на изговорените думи и правилата, по които те са комбинирани. Разбирането на изказа включва също така изводимост на базата на нелингвистична информация, както и допускането, че говорещият се стреми към определени стандарти за комуникация. Грайс, за разлика от Спърбър и Уилсън, не използва термина изводимост, а термина имплицатура на разговора (*conversational implicature*)⁷, с който се покрива част от разликата между това, което казваме, и онова, което съобщаваме. Според Грайс говорещият и слушащият в процеса на комуникация се ръководят от общ рационален принцип, който той нарича ко-

оперативен принцип (co-operative principle), и който принцип доразвива в четири отделни максими — за количество, за качество, за свързаност и за начин. В следния пример

А: *Покани ли Петър на партито?*

Б: *Петър много ние,*

въпреки че говорещият Б не казва чрез значението, прикрепено конвенционално към *Петър много ние*, че не е поканил Петър, слушащият А, на едно по-дълбоко ниво (кооперативният принцип), именно така интерпретира изказа на Б, или Б не е поканил Петър на партито представлява според Грайс пример за имплицатура на разговора. Имплицатурите на разговора са пропозиции, които се извеждат от изказа въз основа на значението на думите в него, контекста и презумпцията, че говорещият се придържа към кооперативния принцип и посочените максими на разговора. Имплицатурите на разговора могат да бъдат и резултат от неспазването на посочените максими за общуване.

Спърбър и Уилсън⁸ разглеждат интерпретацията на изказа от психологическа гледна точка, според която слушащият се ръководи от един единствен познавателен принцип — принципа на релевантността (the principle of relevance), в рамките на предложението от тях модел на комуникация. Според авторите ние общуваме не само като кодираме и декодираме информация с помощта на езика (традиционния модел), но и невербално, като умозаклучаваме (inferencing). Принципът на релевантността в действителност е една от максимите на Грайс (Be relevant), която той не дефинира и която Спърбър и Уилсън развиват и превръщат в когнитивна теория за общуването. Този принцип според тях е способността на съзнанието да преработва постъпващата в него езикова информация с максимален контекстуален ефект (релевантната информация) при минимално вложено усилие.

От гледната точка на Спърбър и Уилсън интерпретацията на изказа включва както идентифицирането на пропозицията, която изказът изразява, така и достигането до контекстуалните ефекти (contextual effects) на изказа, които говорещият е възнамерявал да предаде. Авторите също използват термина имплицатура, но смисълът, който влагат в него, е различен от смисъла при Грайс, разбира се, поради различната им гледна точка. В рамките на понятието имплицатура авторите включват две нови понятия: импликационни предпоставки (implicated premises) и импликационно умозаклучение (implicated conclusion). В примера

А: *Ходи ли в петък в София?*

Б: *Не чух будилника.*

Б не е ходил в София представлява импликационно умозаклучение, докато *Ако Б не е чул будилника сутринта, то тогава той не е станал,*

Ако Б не е станал, то тогава е изпуснал превозното средство, с което е щял да пътува

и

Ако Б е изпуснал превозното средство, с което е щял да пътува, то той не е отишъл в София

са импликационните предпоставки за импликационното умозаклучение *Б не е ходил в София*. Импликационното умозаклучение се извежда от импликационните предпоставки по *modus ponens* от традиционната логика Ако p , то q . P е известно, следователно q . В случая *Б е изпуснал превозното средство* е p , а *Б не е отишъл в София* е q . За импликационните предпоставки авторите използват и термина контекстуална импликация, който има смисъл, различен от смисъла на термина импликация в логиката.

Освен импликатура на разговора при интерпретацията на изказа Спърбър и Уилсън използват и термина експликатура (*explicature*), под който разбират пропозицията, която даден изказ изразява. Авторите имат предвид следното: много често пропозицията, която даден изказ изразява, е непълна или елиптична и слушащият възстановява непълните или елиптични елементи. Пропозицията, която изказът *Мария отключи вратата* изразява, е непълна. След прибавянето на липсващите елементи пропозицията има следния вид: *Мария отключи вратата с ключ в t*, където t е параметърът за време на пропозицията. Докато в дискурса

А: *Къде е книгата?*

В: *На масата.*

изказът *На масата* е елиптичен, следователно той също изразява непълна пропозиция. Изказът *На масата* е като отговор на говорещия А има по-пълно пропозиционално съдържание, отколкото *На масата*, докато *Книгата е на масата* е пълната пропозиция, която изказът *На масата* изразява (тук също можем да добавим и темпоралния параметър t , за да попълним липсващите елементи в пропозицията). Информация за попълването на липсващите елементи на пропозицията слушащият черпи от контекста, като под контекст авторите разбират психологически контекст, т. е. множеството от пропозиции в съзнанието, на базата на което изказът се интерпретира. Интерпретацията на изказа обаче не се свежда само до достигането на пропозицията, която той изразява. Интерпретацията включва също така, както вече посочихме в началото, изводимост (изводими пропозиции, или *inferences*), която е резултат както от схващанията и знанията ни за света, така и на прагматични принципи — кооперативния принцип на Грайс или принципа на релеванността на Спърбър и Уилсън.

Очевидно е, че върху импликационните предпоставки и импликационните умозаклучения, от една страна, и експликатурите, от друга стра-

на, като вид изводимост трябва да има някакви ограничения, в противен случай непрекъснатото им умножаване би забавило значително процеса на общуване. Според Спърбър и Уилсън тези ограничения се налагат преди всичко от принципа на релевантността. Говорещият също може да постави ограничения върху интерпретацията на изказа, до която стига слушащият, като ограничи избора му върху контекста, необходим за неговата интерпретация. В примера

А: Прочете ли новата книга на Петър?

Б: Не.

с изказа на Б се постига максимална релевантност, но няма никакви ограничения върху контекста, в който изказът на Б трябва да се интерпретира, следователно слушащият може да достигне до каквито и да било контекстуални ефекти, докато в

А: Прочете ли новата книга на Петър?

Б: Не чета поезия.

непрекият отговор на Б поставя ограничения върху контекста, в който изказът на Б трябва да се интерпретира — предположението, че книгата на Петър е поезия, както и контекстуалната импликация, че Б не е прочел книгата. В случая импликационните предпоставки към изказа на Б са: *Книгата на Петър е поезия* и *Ако книгата на Петър е поезия, то Б не я е прочел*, докато *Б не е прочел книгата на Петър* е импликационното умозаклучение като следствие от *modus ponens*.

Съществуват и лингвистични средства (лексикални, синтактични и интонационни), които също налагат ограничения върху интерпретацията на изказа, в смисъл че ограничават контекста, в който даден изказ или поредица от изкази могат да се срещат. Такива според Блейкмор⁹ са например наречията *so*, *after all*, *however*, *moreover* и др. Съответните изрази със същата функция за българския език са: *така че*, *в края на краищата*, *още повече че* и *все пак*. Ето и примери с тях:

Петър няма да идва. Така че Иван е тук.

Петър няма да идва. В края на краищата Иван е тук.

Петър няма да идва. Още повече че Иван е тук.

Петър няма да идва. Все пак Иван е тук.

Имплицатурата към последните три свързващи израза *в края на краищата*, *още повече* и *все пак* е, че слушащият знае, че Иван е тук, докато имплицатурата към *така че* е, че говорещият не знае, че Иван е тук. Нека да разгледаме обаче семантичната връзка между двете пропозиции, които съответните изкази изразяват, както и имплицатурата към тях, когато между тях няма свързващи изрази — *Петър няма да идва. Иван е тук.* — нещо, което Блейкмор не коментира. Пропозицията към първия изказ е следствие или резултат от пропозицията към втория изказ, т. е. между двете събития има причинно-следствена връзка. Прагматичният аспект

на значението на двата изказа включва импликатура към втория изказ, а именно, че слушащият не знае, че Иван е тук, тъй като говорещият съобщава факта, че Иван е тук, като нова информация за слушащия. Ако това е вярно, последните три свързващи израза от примерите действително ограничават контекста, в който вторият изказ се интерпретира. Не така стои въпросът обаче с *така че*, който очевидно не променя импликатурата към изказа *Иван е тук* — мнение, различно от мнението на Блейкмор. Причината за това, разбира се, се дължи на факта, че Блейкмор не съпоставя последователността от двата изказа със свързващи изрази със същата последователност без свързващи изрази.

Cleft construction (It was Mary that David kissed) е цитираната от Блейкмор синтактична конструкция в английския език, която ограничава контекста, в който изказът, представляващ част от тази конструкция, се интерпретира. Следната двойка изкази (примерите са на Блейкмор¹⁰) имат едно и също значение (условия за истинност), но различна интерпретация, т. е. всеки от изказите предполага различен контекст:

It was David who kissed Barbara.

It was Barbara whom David kissed.

Същото важи и за преводните еквиваленти на тези изкази на български:

Именно Давид целуна Барбара.

Именно Барбара целуна Давид.

Импликатурата към първия изказ е *Някой целуна Барбара*, докато към втория е *Давид целуна Барбара*.

Нека да разгледаме изводимостта и при някои видове въпроси, на пример при разделителните ли-въпроси. В следните дискурси

А: *Сестра ти в кухнята ли е, или в банята?*

Б: *В кухнята.*

Сестрата на А не е в банята.

и

А: *Може ли кръводарителят да е от нулева група или да е от моята?*

Б: *Трябва да е от вашата.*

А не е от нулева група.

умозаклученията *Сестрата на А не е в банята* и *А не е от нулева група* съвпадат със стойностите за истинност при изключващата дизюнкция Р или Q — истинността на Р предполага неистинността на Q и обратно. При разделителната дизюнкция говорещият знае, че едно от съжденията е истинно, но не знае кое. Но той знае също така или предполага, че този, към когото е адресиран въпросът, знае отговора, т. е. знае кой от дизюнктите е истинен. Същото важи и за разделителните въпроси. Отговорът

на въпроса потвърждава истинността на едното съждение, следователно другото е неистинно.

Нека да видим дали някои от характерните черти на разделителните ли-въпроси нямат нещо общо със съединителните. Преди всичко да споменем нещо за семантиката на въпросите въобще. Различните логики, които се занимават с въпросите и техните отговори, например епистемичната¹¹ и императивна логика, както и еротетическата логика¹², различават основно два вида въпроси: ли-въпроси (yes—no questions) и въпроси с *кога, къде, как, кой, чий и какъв*, които условно ще наречем k-въпроси (wh-questions), въпреки че сред тях има местоимение, започващо с „ч“, с които питащият търси информация, за която знае или предполага, че може да получи от отговора на слушащия. Ли-въпросите и k-въпросите могат да се разглеждат и като вид заповед, която изисква увеличаване на знанията на този, който задава въпроса. По-нататък двата основни вида въпроси се различават по множеството от алтернативни отговори. При ли-въпросите множеството от допустими отговори е крайно, като двата члена на множеството са двата допустими отговора — утвърдителен и отрицателен, докато при k-въпросите множеството от допустими отговори е безкрайно. Множеството от алтернативни отговори на всеки от въпросите представлява и тяхното значение. Известни са и някои от пресупозициите към двата вида въпроси. Например пресупозицията към ли-въпроса *Научи ли си уроците?* ще бъде *Ти си си научил* или *Не си си научил уроците*, или пресупозицията към ли-въпросите представлява изключваща дизюнкция от двата възможни алтернативни отговора и това е единствената пресупозиция към този вид въпроси. Пресупозицията към ли-въпроса също така не съвпада с пресупозицията към съответното повествователно изречение *Ти си научи уроците* — пресупозицията към това изречение е *Някой е направил нещо*. Повествователното изречение всъщност представлява единият от допустимите отговори на ли-въпроса или единият от дизюнктите на изключващата дизюнкция, която в случая е пресупозиция. Към k-въпросите може да имаме повече от една пресупозиция. Например към k-въпроса *Къде е книгата на Петър?* пресупозициите са следните: *Книгата на Петър е някъде*, *Съществува книга и Човекът, когото наричаме Петър, съществува*, като тези пресупозиции съвпадат с пресупозициите към съответното възможно повествователно изречение *Книгата на Петър е на масата*. По-нататък ще се върнем отново към пресупозициите в по-големи подробности.

Към всеки от ли-въпросите, от които се състоят съединителните ли-въпроси, съществуват също два допустими отговора — утвърдителен и отрицателен. В следните дискурси, на които сме били свидетели:

А: *Майка ти върна ли се и добре ли е?*

Б: *Върна се.*

А: *Значи не е добре,*

и майка пита деветгодишната си дъщеря:

А: *Написа ли си домашните и научи ли си уроците?*

Б: *Написах си домашните.*

А: *Значи не си си научила уроците,*

умозаклученията *Значи тя не е добре* и *Значи не си си научила уроците* се правят въз основа на липсващия вербален отговор на единия от ли-въпросите, т. е. интерпретира се мълчанието, което също е вид отговор, и интерпретацията на това мълчание представлява отрицателният отговор на единия от ли-въпросите. Умозаклученията имат характера на хипотеза — нещо, което е също част от прагматичната изводимост. Степента на увереност в умозаклученията на А се засилва, ако Б не ги отрече в дискурса, който следва, което значи, че не е бил искрен, т. е., ако например след А (*Значи не си си научила уроците*) във втория дискурс Б не каже *Не, в действителност не съм ги написала* или ако не приведе други доказателства срещу умозаклученията на А. Контекстът, в който се правят умозаклученията към съединителните ли-въпроси в горните дискурси, се определя от два фактора — семантиката на ли-въпросите, съответно на съединителните ли-въпроси, от една страна, и на очакванията на А по отношение на отговора на Б, от друга страна. Има две възможности за очакванията на този, който задава ли-въпроси, съответно съединителни ли-въпроси, към техния отговор: задаващият тези въпроси да очаква утвърдителен отговор, какъвто е случаят с втория дискурс, или пък да бъде неутрален към отговора, било то утвърдителен, или отрицателен, какъвто е случаят според нас с първия дискурс. Очаквания на питащия да получи отрицателен отговор според нас има при отрицателните нали-въпроси. При *Не си отворила прозореца, нали?* предпочитаният отговор за питащия е *Не, не съм*. Очакванията на питащия да получи утвърдителен или отрицателен отговор, както и липсата на предпочитание към единия от двата възможни отговора, представляват друг компонент на контекста на ситуацията. Очакванията на питащия за определен вид отговор зависят от своя страна, разбира се, от нелингвистични фактори. Във втория дискурс например те са продиктувани от модалния оператор „необходимо е“, т. е. едно дете трябва да учи уроците си, поради което и майката, която задава съединителния ли-въпрос, очаква утвърдителен отговор.

Нека да разгледаме изводимостта към същите два дискурса, когато отговорът на Б представлява отрицателен отговор на единия от ли-въпросите:

А: *Майка ти върна ли се и добре ли е?*

Б: *Не се е върнала.*

А: *Значи е добре.*

и

А: *Написа ли си домашните и научи ли си уроците?*

Б: *Не съм си написала домашните.*

А: *Значи си си научила уроците.*

Докато към втория дискурс умозаклучението на А *Значи си си научила уроците* е напълно приемливо, то същото не може да се каже за умозаклучението на А *Значи е добре* към първия дискурс, където е по-приемливо А да попита *А добре ли е?* Защо това е така? Т. е. къде е границата между изводимостта, която зависи от семантиката на самите ли-въпроси, и изводимостта, която зависи от контекста? В случая очевидно изводимостта зависи в по-голяма степен от контекста, отколкото от семантиката на ли-въпросите.

Единият от въпросите, на които трябва да се отговори при разглеждането на въпросите и отговорите въобще, е, доколкото това е възможно, в кои случаи този, който задава въпроса, знае, че може да получи отговор, и в кои случаи предполага, че може да получи отговор. Подобно разграничение трябва да се търси в акта на езиково общуване по линията на преките участници (аз, ти) и непреките участници (той, тя, то, те) в него. Питаният знае, че може да получи отговор в онези случаи, в които самият пряк участник в акта на комуникация (ти), към който е зададен ли-въпросът, е или извършителят на действието (агенс), например *Говориш ли английски?*, или е получателят на действието (пациенс), например *Изпитан ли беше днес?*, или е дателният получател (реципиент), например *Дадоха ли ти парите?* Съществуват следните възможности, когато ли-въпросът се отнася за непрекия участник в акта на комуникация, например *Те знаят ли английски?* Тогава значението на онова, което питащият не казва, е *Предполагам, че знаеш дали знаят английски, или не*, тъй като питащият не може да бъде абсолютно сигурен, че прекия участник, към който е отправен ли-въпросът, знае истинността на едното от двете твърдения *Те знаят английски* и *Те не знаят английски*. От друга страна, при интерпретацията на *Те отидоха ли си?* имаме две възможности: когато питащият е уверен, че прекия участник е бил свидетел на действието, тогава той знае, че може да получи да- или не-отговор, но когато не е уверен, че прекия участник е бил свидетел на действието, тогава само предполага, че може да получи да- или не-отговор.

Образуването на хипотеза, която по-късно се потвърждава или отрича от дискурса, който следва, като за организацията на дискурса съдействуват както говорещият, така и слушащият, е по-скоро в полза не на дедуктивния характер на прагматичната изводимост, както смятат някои

автори, които вече цитирахме¹³, а на нейния абдуктивен характер. За абдукция като трети вид изводимост (другите два са дедукция и индукция) говори Пърс¹⁴, според когото корените на тази изводимост могат да се търсят още у Аристотел. Хипотезата при абдукцията според Пърс не е просто едно предположение, че някои факти (или пропозиции) са истинни, а по-скоро едно хипотетично обяснение на нови факти чрез друг, вече известен факт или факти. При абдукцията имаме корелация и интеграция на факти в едно по-общо описание, т. е. в един по-широк контекст. При прагматичната изводимост степента на достоверност на пропозициите, които се извеждат, се определя също от по-широк контекст — схващанията и знанията на говорещия и слушащия за света, интенцията на говорещия, до която слушащият трябва да достигне, информацията, от която слушащият се интересува, която по презумпция е винаги релевантната информация, времето и мястото на употреба на дадено изречение и др.

Ще споменем само бегло за пресупозицията като друг вид прагматична изводимост, тъй като в началото на статията направихме уговорката, че ще разгледаме само онази част от разликата между това, което казваме, и онова, което разбираме, която се обяснява с понятията импликатура и експликатура. Пресупозицията като вид изводимост се дължи на значението, прикрепено конвенционално към дадени думи и изрази. Картунен¹⁵ изброява 31 такива думи и изрази, изолирани от различни автори, които пораждаат пресупозиции. Ето и някои от тях: определителни дескрипции, фактивни глаголи¹⁶ (*съжалявам, зная, разбирам*), глаголи, означаващи промяна на състоянието (*спирам, започвам, свършвам, продължавам, влизам, идвам, отивам, пристигам*), темпорални подчинителни изречения с въвеждащите наречия за време *докато, преди, след като, откакто*, ли-въпроси, к-въпроси, някои условни изречения и др. Въпреки че пресупозициите се пораждаат от значението на определени думи и изрази, те не се смятат за семантично, а за прагматично явление, тъй като се влияят силно от контекста — както от непосредствения лингвистичен контекст (при наличието на определени лексикални единици пресупозициите отпадат), така и от контекста на ситуацията — например знанията ни за света. В примерите

- (1) *Петър чете в библиотеката на Британския музей, преди да завърши дисертацията си.*
- (2) *Петър завърши дисертацията си.*
- (3) *Петър умря, преди да завърши дисертацията си.*

(2) е пресупозиция към (1) в резултат на темпоралното подчинително изречение, въведено с наречието за време *преди*, докато (2) не е пресупозиция към (3), въпреки че е породена от същото темпорално изречение, което е част от (3), тъй като е в противоречие с познанията ни за света — т. е. (2) отпада в контекста на (3). Пресупозицията като вид изводимост се

характеризира и с още особености: пресупозициите към две прости изречения например не се пренасят автоматично към съответното сложно изречение; различаването на потенциални и действителни пресупозиции, на първични и вторични и др. Именно поради това пресупозицията е едно от най-разглежданите явления както във философията на езика, така и в неговата прагматика през последните двадесет години.

Трудностите при различните опити за типологизиране на изводимостта при интерпретацията на изказа или на последователност от изкази са свързани най-вече с факта, че езиковите явления в семантиката и прагматиката не могат да се разглеждат изолирано, а в своята връзка със съзнанието, от една страна, и действителността, от друга страна. От гледната точка на отношението език — съзнание изводимостта, както посочихме в началото на статията, е способността на съзнанието да извършва изчислителни операции върху репрезентациите на езиковите изрази в него, но за съзнанието, както е известно, можем да съдим само индиректно, от структурата на езика. С други думи, самата природа на изводимостта определя и разногласията от теоретичен характер. За повечето лингвисти понятия като експликатура, импликационни предпоставки и импликационно умозаключение на Спърбър и Уилсън са доста убедителни, докато Левинсън, един от най-сериозните критици на теорията за релеванността, смята, че теория, която се основава на един единствен когнитивен принцип, не може да не бъде уязвима. За принципа на релеванността Левинсън¹⁷ има следния въпрос: „Какъв е този всемогъщ принцип, с който се достига както до предпоставките, така и до умозаключението към дадено твърдение?“ Съществуват разногласия и относно факторите или компонентите на контекста на ситуацията, т. е. относно неезиковата информация, до която слушащият достига при интерпретацията на изказа или на последователност от изкази — фактори, определящи тази интерпретация.

БЕЛЕЖКИ

¹ D. Sperber and D. Wilson. *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell, 1986; D. Blakemore. *Understanding Utterances: An Introduction to Pragmatics*. Oxford: Blackwell, 1992.

² H. P. Grice. *Logic and Conversation*. — In: *Syntax and Semantics*. Vol. 3: *Speech Acts*. P. Cole, J. L. Morgan (eds.). New York: Academic Press, 1975.

³ D. Sperber and D. Wilson. *Op. cit.*

⁴ Y. Ravin. *Lexical Semantics without Thematic Roles*. Oxford, Oxford University Press, 1990.

⁵ H. P. Grice. *Meaning*. — In: *Philosophical Review*, 67, 1957.

⁶ P. Strawson. *Intention and convention in speech acts*. — In: *Philosophical Review*. Vol. 73, pp. 439 — 460, 1964.

⁷ H. P. Grice. *Logic and Conversation; Further Notes on Logic and Conversation*.

— In: *Syntax and Semantics*. Vol. 9: Pragmatics. P. Cole, J. L. Morgan (eds.). New York: Academic Press, 1978.

⁸ **D. Sperber and D. Wilson**. *Op. cit.*

⁹ **D. Blakemore**. *Op. cit.*

¹⁰ *Ibidem*, p. 147.

¹¹ **J. Hintikka**. Questions about questions. — In: *Semantics and Philosophy*. Munitz M., Under P. (eds.). New York, 1974.

¹² **N. D. Belnap, Th. B. Steel**. *The Logic of Questions and Answers*. New Haven and London, Yale University Press, 1976.

¹³ **D. Sperber and D. Wilson**. *Op. cit.*; **D. Blakemore**. *Op. cit.*

¹⁴ **C. S. Peirce**. *The Philosophy of Peirce*, J. Buchler (ed.). New York: Harcourt, Brace, 1940.

¹⁵ **L. Karttunen**. Presupposition and linguistic context. — In: *Theoretical Linguistics*. I, pp. 181 — 193, 1974.

¹⁶ **P. Kiparsky, C. Kiparsky**. Fact. — In: *Semantics. An Interdisciplinary Reader in Philosophy, Linguistics and Psychology*. D. D. Steinberg, L. A. Jakobovits (eds.). Cambridge, Cambridge University Press, pp. 345 — 369, 1971.

¹⁷ **S. C. Levinson**. A Review of Relevance. *Journal of Linguistics*, Vol. 25, pp. 455 — 472, p. 466, 1989.